

АНАТОЛІЙ ЄРШОВ.

ДО ВІДОМОСТЕЙ „ЧЕРНИГОВСКАГО НАМѢСТНИЧЕСТВА ТОПОГРАФИЧЕСКАГО ОПИСАНІЯ“ О. ШАФОНСЬКОГО.

Поки-що не було спроб оцінити статистичні дані названої праці Шафонського з боку їх певности. Спеціально присвячені Шафонському та його праці роботи М. М. Бережкова¹ і М. Стороженка² не зупиняються на цьому. Обидва автори подають лише загальну оцінку „Описанія“ Шафонського. М. М. Бережков каже, що воно— „одинъ изъ лучшихъ трудовъ этого рода“³, що це— „не заурядный трудъ“⁴, що Шафонський „выполнилъ свой трудъ съ знаніемъ, по источникамъ... съ аккуратностію дѣловаго писателя, который многое продумалъ, обо всемъ желалъ составить точное, ясное понятіе“⁵ і т. и. Не дає оцінки числового матеріалу Шафонського й дослідник історії складання „Описанія“ М. Стороженко, хоч на його думку, він користав з матеріалів, що могли „выяснить какія части труда наиболее цѣнны въ научномъ отношеніи, вслѣдствіе несомнѣнной достовѣрности“⁶.

Загальну оцінку твору Шафонського М. Стороженко подає високу: „наравнѣ съ румянцевскою генеральною описью,— каже Стороженко,— онъ является драгоценнѣйшимъ источникомъ свѣдѣній для історіи Украины во второй половинѣ XVIII вѣка“⁷.

Д. Дорошенко в „Огляді української історіографії“ також каже, що „Описаніє“ Шафонського— „надзвичайно цінна праця, яка містить дуже важні відомості про Гетьманщину XVIII віку“⁸.

Дослідники економіки цієї доби, звичайно, широко користаються з праці Шафонського⁹. Взагалі її дані, здається, ні в кого не викликали сумніву в певності, і ніхто ще не зазначив будь-якої непевности їх. Не маючи наміру спростовувати загально дані Шафонського, не можу не відзначити одного огріху, що його мабуть навмисно припущено в „Топограф. Описаніі“. Шафонський ніде не показує кількості Євреїв, наче їх зовсім не було за його часів в Чернігівським Намісництві. Правда, юридично Євреїв не могло бути на Чернігівщині, бо ще р. 1727 царський уряд заборонив їм жити на Україні

¹ „А. Ф. Шафонскій и его трудъ: Черниговскаго Намѣстничества топографическое описаніе“. Ніжен, 1910.

² Історія составленія „Топографическаго описанія Черниговскаго Намѣстничества“ Шафонскаго, „Киев. Унив. Извѣстія“, 1886, № 10, сс. 135—168.

³ Op. cit., с. 6. ⁴ Ibid., с. 9. ⁵ Ibid., с. 5.—Іншим разом М. М. Бережков називає працю Шафонського „вѣрнымъ источникомъ“— „Извѣстія Ист.-Фил. Ин-та въ Нѣжинѣ“, т. XV, с. 12, пор. прим. 2 на тій-таки сторінці. ⁶ Op. cit., с. 136. ⁷ Ibid., с. 135. ⁸ Op. cit., с. 64.

⁹ Див. нпр. велику працю М. Слабченка „Організація господарства України“ etc., також праці О. Глоблінна з історії фабрики на Україні то-що. Всюди зустрічаємо покликання на Шафонського. Теж і в „Опис. Черниг. губерні“ О. Русова.

та в Росії¹. Лише р. 1791 Євреям дозволили селитися в Катеринославським намісництві й Таврії². Звідси вони стали переходити в сумежні Чернигівщину й Полтавщину, і р. 1792 знов видано нові укази про виселення їх³.

Фактично Євреї були на Чернигівщині й до утворення намісництв. Через відсутність у мене даних з усієї Чернигівщини, подаю в підтвердження цього відомості офіційального походження про кількість Євреїв р. 1783 у повітах Чернигівським, Ніженським та Сосницьким. Узято їх із топографічних описів цих повітів, які (описи) склали місцеві повітові землеміри, мабуть за загальним розпорядженням Сената. Можливо, що дані цих описів були відомі й Шафонському⁴.

Згідно з ними р. 1783 в Чернигові було міщан-Євреїв: чоловіків 125, жінок—392⁵, разом 517 душ. У Ніжені Євреїв лічилося серед купців 3-ої гільдії: чоловіків—3, жінок—5, серед міщан: чоловіків—5, жінок—6, разом—19⁶.

Серед жителів Чернигівського й Ніженського повітів Євреїв не зазначено⁷.

В Сосниці проживало Євреїв—міщан 90 чоловік. Жінок не зазначено⁸, хоч важко припустити, щоб в Сосниці на 90 Євреїв-чоловіків не було жадної жінки. Серед жителів Сосницького повіту було, згідно з описом, міщан-Євреїв: чоловіків—27, жінок—14, разом—41⁹.

Що до Євреїв у Ніжені, то видавець зазначених топограф. описів П. М. Добровольський припускає можливість, що Шафонський залічив їх до „иновѣрныхъ“¹⁰.

Але до якої-ж групи Шафонський прилучив 517 Євреїв у Чернигові?¹¹

Доводиться гадати, що Шафонський зовсім не показував кількості Євреїв на території Чернигівського намісництва. Знаючи, що його „Описаніє“ може стати відоме самій царіці, Шафонський, мабуть, не хотів виявити порушення законів, що припустила місцева адміністрація, і затаїв наявність Євреїв на Чернигівщині. На мій погляд, це єдине ймовірне пояснення відсутності в „Топограф. Описаніі“ згадок про Євреїв. Коли воно правильне, то чи не можна припустити в праці Шафонського ще деяких моментів „казенного благополучія“? яких-небудь „потомкинських слобідок“ серед числового матеріялу про стан торгівлі, промисловости тощо?

Як і всяке инше джерело, „Топографическое Описаніє Черниговскаго Намістничества“ потребує перевірки його даних,—ось висновки, що можна зробити з цієї невеличкої замітки.

¹ Полн. Собр. Зак. Рос. Имперіи, т. VII, с. 782, № 5063—Цю заборону ствердила низка дальших указів: р. 1728—т. VIII, № 5324, п. 14, р. 1740; т. XI, № 8169, р. 1741; №№ 8673, р. 1743; № 8840. Р. 1769 Євреї дістали дозвіл селитися лише в Новоросійській губернії. П. С. З. Р. И. т. XVII, № 13383.

² Ibid., т. XXIII, с. 287, № 17006.

³ Чтенія въ Ист. Об-вѣ Нестора лѣтописца, 1889, кн. 3, с. 19.

⁴ Труды Чернигов. Арх. Ком., в. 4, сс. 142, 149, 176.

⁵ Ibid., с. 159.

⁶ Ibid., с. 176.

⁷ Ibid., с. 166—180.

⁸ Ibid., с. 210.

⁹ Ibid., с. 215.

¹⁰ Ibid., с. 176.

¹¹ Див. Топогр. Опис. Шафонського, сс. 291—292.